

Rusya-Ukrayna Savaşı ve Türk Devletleri Teşkilatı Ülkeleri *Russia-Ukraine War and The Organization of Turkic States Countries*

Bahar ÖZSOY*

Özet

Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığını kazanan ülkelerden kimileri Rusya ile yakın ilişkilerini sürdürmeye devam ederken kimileri de Batılı kurum ve kuruluşlara üye olmak suretiyle Moskova nüfuz alanından çıkmışlardır. 90'lı yıllarda Rus nüfuz alanından uzaklaşmak nispeten daha kolay olsa da Moskova'nın ekonomik olarak güçlenmesi ve tek kutuplu sistemi sorgulamaya başlaması eski Sovyet ülkelerinin benzer adımlar atmasını engellemektedir. Nitekim AB ve NATO ile iş birliğini geliştirmek isteyen Gürcistan ile 2008 yılında yaşanan savaş ve benzer sebeplerle 2014 yılında Kırım'ın ilhakı Rus dış politikasının kırmızı çizgilerini göstermektedir. Bununla birlikte bağımsız bir ülke olarak Ukrayna'nın NATO'ya üye olma isteğinden vazgeçmemesi ve bu yönde adımlar atması ile 24 Şubat 2022 tarihinde Rus ordusu Ukrayna'ya girmiştir. Rusya'nın Ukrayna müdahalesinin küresel alanda önemli siyasi, askeri ve ekonomik sonuçları olmuştur. Devam eden savaştan en çok etkilenen ülkelerin başında ise Rusya ile yakın bağları bulunanlar gelmektedir. Bu çalışma Rus yayılmacılığına Türk Devletleri Teşkilatına üye ülkeler gözünden bakmakta ve bu ülkelerin Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki tutumlarına ve savaşın bu ülkeler üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Rusya, Ukrayna, Türk Devletleri Teşkilatı, NATO, güvenlik.

Abstract

While some of the countries that gained their independence with the dissolution of the Soviet Union continued to maintain close relations with Russia, others left Moscow's sphere of influence by becoming members of Western institutions and organizations. Although it was relatively easy to move away from the Russian sphere of influence in the 90s, Moscow's economic empowerment and its beginning to question the unipolar system prevent the former Soviet countries

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, b.ozsoy@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6667-6789.

from taking similar steps. As a matter of fact, the war with Georgia in 2008, which wants to develop cooperation with the EU and NATO, and the annexation of Crimea in 2014 due to similar reasons show the red lines of Russian foreign policy. However, as an independent country, Ukraine did not give up its desire for NATO membership and took steps in this direction, and the Russian army entered Ukraine on February 24, 2022. Russia's invasion in Ukraine has had important political, military and economic consequences in the global arena. Among the countries most affected by the ongoing war are those with close ties to Russia. This study looks at Russian expansionism from the perspective of the member states of the Organization of Turkish States and focuses on the attitudes of these countries in the Russia-Ukraine War and the effects of the war on these countries.

Keywords: *Russia, Ukraine, The Organization of Turkish States, NATO, security.*

1991 yılında Sovyetlerin dağılması ile tek kutupluluğa evrilen siyasi sistem içerisinde Rusya eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ülkeleri üzerindeki egemenliğini kaybetmiş olsa da nüfuzunu sürdürmeyi bir politika olarak benimsemiştir. Bu ülkelerle olan tarihsel bağların yanı sıra nüfus, kültür, ekonomi ve ideolojik unsurlar Moskova tarafından araçsallaştırılmakta ve fiili bir baskı olarak kullanılmaktadır. Bu baskı stratejisi kimi zaman siyasi, kimi zaman ekonomik alanlarda uygulanırken özellikle son on beş yılda Moskova'nın Batı ile ilişkilerini yakınlaştırma yönünde adımlar atan ülkelere karşı askeri eylemler şeklinde de görülmektedir. 2008 yılında Gürcistan ile yaşanan sorunun ardından 2014 yılında Ukrayna'ya bağlı özerk cumhuriyet olan Kırım'ı ilhak eden Moskova son olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliğini bir dış politika hedefi olarak belirleyen Kiev'e karşı askerî harekât başlatmıştır. 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan ve halen devam eden savaşın önemli ekonomik, siyasi, toplumsal ve güvenlikle ilgili sonuçları olmuştur. Bununla birlikte savaşın etkilerine kimi ülkelerin daha fazla maruz kaldığını ifade etmek gerekir.

Bilindiği gibi Orta Asya demografik, ekonomik, stratejik ve güvenlik gibi öncelikli konularda Moskova'nın temel yaşam alanlarından birini oluşturmaktadır. Bağımsızlığın ardından geçen 30 yılı aşkın sürede Türk Cumhuriyetleri dış dünya ile bütünleşme noktasında önemli bir yol katetmiş olsalar da bu ülkelerin iç ve dış politikalarının Rusya'dan bağımsız olduğunu söylemek güçtür. Diğer bir anlatımla Rusya'nın arka bahçesi olarak anılan Orta Asya gerek Moskova dış politikasından gerekse de Moskova'ya uygulanan politikalardan doğrudan etkilenmektedir. Bu bağlamda Rusya-Ukrayna Savaşı, Orta Asya ülkelerinin uyguladıkları dış politika stratejilerini çeşitlendirebilmeleri için bir fırsat olabileceği gibi Moskova'nın bölgedeki nüfuzunun daha da güçlenmesine yol açabilir. Kuşkusuz her iki olasılık da bölge ülkelerinin bu

süreçte sürdüreceği dış politika kararları ile ilişkili olacaktır. Diğer taraftan eski Sovyet ülkelerinden farklı olarak Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkileri kimi zaman Batı'ya rağmen iş birliği kimi zamansa Batı'ya karşı bir dengeleme unsuru olarak ilerlemektedir. Savaş bağlamında düşünüldüğünde ise Ankara'nın uygulamış olduğu politikalar ve diplomasi yöntemi gerek taraf ülkelerle olan ikili ilişkileri gerekse de küresel güvenliğin sağlanması noktasında Türkiye'yi kilit bir ülke haline getirmiştir.

Bu çalışma Rusya-Ukrayna Savaşı'nı Türk Devletleri Teşkilatına Üye ülkeler üzerindeki etkileri bağlamında ele almaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmada ilk olarak "Resmî Belgeler Işığında Rus Dış Politikası ve Ukrayna Savaşı" başlığı altında Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında Rus dış politikası ve Rusya'nın savaşı başlatmadaki motivasyonu üzerinde durulmuştur. "Rusya-Ukrayna Savaşının Etkileri" başlıklı ikinci bölümde savaşa yönelik yaptırım ve ülke kararlarına yer verilmiş ve savaşın küresel alanda ortaya çıkardığı etkiler çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. "Rusya-Ukrayna Savaşı ve Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler" başlıklı son bölümde savaşın Türk devletleri üzerindeki etkilerine ve Türk Devletleri Teşkilatına üye ülkelerin savaşa yönelik tutumlarına Rusya'ya olan bağımlılıkları ve Rusya ile olan bağlantıları çerçevesinde yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise konu ile ilgili değerlendirmelerde ve savaş sonrası dönemde Türk Devletleri'nin dış politika yönelimlerine yönelik öngörülerde bulunulmuştur.

1. Resmî Belgeler Işığında Rus Dış Politikası ve Ukrayna Savaşı

1991 yılında Sovyet hakimiyetinin dağılması ile son bulan Soğuk Savaş yerini bölgesel sıcak çatışma ve savaflara bırakırken eski Sovyet coğrafyasında siyasi ve ekonomik krizler görülmeye başlamıştır. Yeltsin dönemi dış politikası ise Batı ile yakın ilişkilerin kurulmasını öngörmüş ve Rusya'yı küresel alanda iddialı bir aktör olmaktan ziyade sisteme entegre bir üye olarak kurgulamıştır. Bununla birlikte gerek bu dönemde gerekse sonraki süreçte hazırlanan dış politika belgelerinde eski Sovyet coğrafyası Rusya'nın en çok üzerinde durduğu bölgelerden olmuştur. Nitekim 1993 yılında kabul ettiği doktrinle Moskova, uygulayacağı dış politika stratejisinin ilk sinyallerini vermiştir. Yakın Çevre Doktriniyle eski Sovyet coğrafyası ekonomik ve yaşamsal çıkar alanı olarak kabul edilirken Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin sürdürülmesi üzerinde durulmuştur. Rusya'nın söz konusu yakın çevre stratejisinin temelini sahip olduğu güvenlik endişeleri oluşturmakta, Ruslar ve Rusça konuşan topluluklar Moskova'nın hazırlamış olduğu güvenlik politikalarında diğer ülkelere müdahale aracı olarak görülmektedir (Hamzaoğlu, 2020, s. s.292-294).

90'lı yılların ikinci yarısından itibaren Rusya küresel alandaki rekabete önemli bir aktör olarak eklenirken Putin'in devlet başkanlığına geldiği ilk yıllarda dış politika küresel alanda iş birliği, koordinasyon, barış ve istikrarın korunması gibi ilkeler üzerine inşa edilmiştir. 28 Haziran 2000 tarihinde yayınlanan "Dış Politika Algılaması" başlıklı belge Putin yönetiminin çizgilerini belirleyen bir strateji öngörmektedir. Bu kapsamda belgede vurgulanan çok kutupluluk ve aktif dış politika hedeflerinin -kimi yöntem değişiklikleri ile birlikte- Rusya tarafından savunulmaya devam ettiği görülmektedir. Bunun yanında belgede "Bölgesel öncelikler" başlığı altında BDT'ye üye ülkelerle çok taraflı ve ikili iş birliğine dikkat çekilmiş, Avrupa Birliği (AB) temel siyasi ve ekonomik ortaklardan biri olarak gösterilmiş, güvenlik ve istikrarın korunmasında NATO ile hareket etmenin önemi vurgulanmıştır (<https://nuke.fas.org/guide/russia-/doctrine/econcept.htm>).

Bununla birlikte Putin doktrinine dayanan Rus dış politikasının zaman içerisinde sertleştiğini ifade etmek gerekir. Sovyet çöküşünün sonuçlarını tersine çevirmeyi, Transatlantik ittifakı bölmeyi, Soğuk Savaş sonrası coğrafi yerleşimi yeniden müzakere etmeyi ve Avrupa ve ABD tarafından kurulan liberal kurallara dayalı uluslararası düzeni ortadan kaldırmayı amaçlayan Putin doktrinine göre, küresel egemenlik Çin, Hindistan ve ABD gibi birkaç büyük gücün şemsiyesi altındadır ve bazı ülkeler tam olarak egemen değildirler. Bunun yanında doktrine göre Rusya, güvenliğini tehdit altında hissediyorsa güç kullanımı hakkına da sahiptir (Canpolat, 2022).

Moskova'nın enerji gelirlerindeki artışın ortaya çıkardığı ekonomik büyümenin etkisi ile 2000'li yılların ortalarından itibaren AB ve NATO gibi örgütlerle olan ilişkileri iş birliğinin yanında rekabete doğru evrilmiştir. Yine eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerin Batılı kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerinin üyeliğe doğru dönüşümü de bu rekabetin artmasında bir etkidir. Baltık ülkelerinden sonra Gürcistan ve Ukrayna'nın Batı ve NATO ile ilişkilerinin gelişmesi Rusya'nın söylem ve eylemlerinin sertleşmesine neden olmuştur.¹ Nitekim, 2007 Şubat'ında gerçekleştirilen 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda Putin tek kutuplu uluslararası sistemi ABD'yi doğrudan karşısına alarak net bir biçimde eleştirmiştir. Konuşmasında Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ABD'nin uluslararası alandaki konumunu değiştirdiğine, insan hakları, eşitlik, demokrasi vb. değerleri savunan ülkelerin sivilleri hedef alan askeri hareketlerinin

¹Kimi araştırmalarda Gorbaçov'un Almanya'nın yeniden birleşmesini kabul ettiğinde, kendisine NATO'nun doğruya doğru genişlemeyeceğine dair gayri resmi sözler verildiği ancak bu tür vaatlerin resmileştirilmediği ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Shevel, Oxana (2015). *Rusia and Near Abroad, Great Decisions*, 5-16.

olduğuna, AB ve NATO'nun güç kullanımına karar veremeyeceğine; bu kararın sadece BM'ye ait olduğuna, NATO genişlemesinin istikrar ya da güvenlikle ilgili değil bir provokasyon niteliği taşıdığına değinen Putin, bir anlamda mevcut uluslararası sistemi kabul etmeye devam etmeyeceklerinin sinyallerini vermiştir (Johnson's Russia List, 2007). Rusya'nın tüm eleştiri ve itirazlarına karşın 2008 yılında Bükreş'te gerçekleştirilen NATO Liderler Zirvesi'nde -üyeliğin kimi zorluklar taşımaya karşın²- Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyeliği gündeme gelmiştir. Dahası NATO doğuya doğru genişlerken AB de "doğu komşuluğu" politikasını uygulamaya koyarak Ukrayna başta olmak üzere Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Moldova ve Gürcistan ile ilişkilerini belirli bir perspektif üzerinden geliştirme yönünde adımlar atmıştır (Tsygankov, 2015). Tüm bu gelişmelerin etkisi ile Moskova 2008 Ağustos ayında Gürcistan ve ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya rejimleri arasında yaşanan savaşa dahil olmuştur. Savaşın ardından iki bölgeyi bağımsız cumhuriyetler olarak tanıyan Moskova, bölgede askeri üsler kurarken Gürcistan BDT üyeliğinden ayrılarak Rusya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.

12 Temmuz 2008 tarihinde yayınlanmış dış politika konseptinde Rusya kendini hem Avrasya'nın "en büyük gücü" hem de çok uluslu ve çok inançlı toplumu ve asırlık tarihiyle en büyük Avrupa Devleti olarak tanımlamaktadır. BDT üye devletleri ile ikili ve çok taraflı iş birliğinin geliştirilmesinin, Rusya'nın dış politikasının öncelikli bir alanını oluşturduğunun ifade edildiği belgede gümrük birliğinin kurulması, ortak ekonomik alanın oluşturulması ve diğer Avrasya Ekonomik Topluluğu Üye Devletlerinin katılımının teşvik edilmesi için Birlik içinde Beyaz Rusya ve Kazakistan ile aktif olarak etkileşimde bulunmanın gerekliliği vurgulanmıştır. 2008 Dış Politika Konseptinde de Rusya, NATO'nun genişlemesine özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın ittifak üyeliğine alınması planlarına ve NATO askeri altyapısının genel olarak Rusya sınırlarına yaklaştırılmasına yönelik olumsuz tutumunu sürdürmüştür. Belgede ayrıca ilk kez "enerji güvenliğinden" bahsedilmekte ve Rusya Federasyonu'nun ulusal çıkarlarını korumak için elindeki tüm ekonomik araçları ve kaynakları kullandığı belirtilmektedir (The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2008).

2013 yılında yayımlanan Dış Politika Doktrininde üzerinde en çok durulan konuların başında güvenlik gelmektedir. Batı'nın dünya ekonomisine ve

² 1995 yılında hazırlanan NATO Genişlemesi Çalışması (*Study on NATO Enlargement*)'nin altıncı maddesine göre "etnik anlaşmazlıkları veya irredentist iddialar dahil olmak üzere harici toprak anlaşmazlıkları veya dahili yargı anlaşmazlıkları olan devletler, bu anlaşmazlıkları AGİT ilkelerine uygun olarak barışçıl yollarla çözmelidir. Bu tür anlaşmazlıkların çözümü, bir devletin İttifaka katılmaya davet edilip edilmeyeceğini belirlemede bir faktör olacaktır". Ayrıntılı bilgi için bknz: https://www.nato.int/cps/en/natohq-/official_texts_24733.htm.

siyasetine hâkim olma yeteneğinin azalmaya devam ettiği vurgulanarak küresel güç ve gelişme potansiyelinin başta Asya-Pasifik bölgesi olmak üzere Doğu'ya doğru kaydığı ifade edilmektedir. Diğer belgelerde olduğu gibi Rus dış politikasının öncelikli alanları arasında ilk olarak BDT üye ülkeleri sayılmıştır. Bunun yanında BDT içinde özellikle Ukrayna ile ilişkilerin geliştirilmesi, genişletilmiş entegrasyon süreçlerine katılımın artırılması vurgulanmıştır (The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, 2013). Adı geçen konseptte Ukrayna ile ilişkilerin geliştirilmesi isteğine karşın 2014 yılında Ukrayna'da Maidan gösterileri ile başlayan ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesi ile sonuçlanan olaylar Kiev-Moskova ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Yaşanan iktidar değişikliği ile Batı yanlısı Yuşçenko'nun iktidara gelmesi Rusya'nın Ukrayna politikasını sertleştirmiştir. Bu kapsamda çok geçmeden Ukrayna'nın doğusu Rus destekli ayrılıkçı yönetimler tarafından işgal edilirken Kırım da Rusya tarafından ilhak edilmiştir (Tellal, 2010, s. 3-4). Kırım ilhakının ardından Moskova G-8 üyeliğinden çıkarılmış ve çeşitli yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte özellikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BM Güvenlik Konseyi)'ndeki veto yetkisinin ve sahip olduğu enerji potansiyelinin Rusya'nın uluslararası alandaki gücünün azalmasına engel olduğunu belirtmek gerekir. Diğer taraftan Rusya'nın Kırım'ı ilhakı Ukrayna'nın NATO'ya olan ilgisini azaltmamıştır. Nitekim Kasım 2014'te yapılan bir ankette Ukraynalıların %51'i NATO üyeliği için oy kullanacağını ifade etmiştir (Shevel, 2015, s. 9). Mammadov, Kırım'ın ilhakının Rus dış politikasındaki keskin bir değişikliğe işaret etmenin yanında yeni bir Putin Doktrini ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Bu yeni doktrine göre Rusya kendini Avrupa-Atlantik uygarlığının bir parçası ve Batı'yı da güvenilir bir ortak olarak görmemektedir. Daha önce milliyetçi kesimler tarafından dile getirilen Rusya sınırları dışında yaşayan Rusların/ Rusça konuşanların hak ve çıkarlarını koruma gerekliliği Putin doktrini ile beraber bir devlet politikasına dönüşmüştür. Bunun yanında bu doktrinle birlikte Kırım'ın ilhakının diğer Post-Sovyet ülkelere jeopolitik bir "mesaj" niteliği taşıdığı da ifade edilmektedir (Mammadov, 2014, s. 73-83).

2014'te Kırım'ın ilhak edilmesi ve Batı ülkelerinin uygulamaya koyduğu yaptırımlar sonrasında Rusya ilk kez yönetim değişikliği olmadan dış politika konseptini güncellemiştir (Güler ve Teke, 2021, s. 16). 2016 yılı dış politika konseptinde üzerinde durulan konuların başında da NATO ve AB'nin jeopolitik genişlemesi gelmekte; ABD ve müttefikleri tarafından Rusya'ya karşı benimsenen çevreleme politikası ve Rusya'nın maruz kaldığı siyasi ve ekonomik baskıların bölgesel ve küresel istikrarı baltaladığı belirtilmektedir. Ukrayna ile her alanda siyasi, ekonomik, kültürel ve manevi bağların geliştirilmesinin arzulandığının ifade edildiği belgede, tüm ilgili Devletler ve uluslararası

kuruluşlarla iş birliği içinde Ukrayna'daki iç çatışmanın siyasi ve diplomatik çözümünün teşvik edilmesi için her türlü çabanın gösterileceği taahhüt edilmiştir. Yine bir önceki konseptte paralel şekilde 2016 belgesinde belirtilen konulardan biri de Batı'nın dünya ekonomisi ve siyasetindeki etkisinin azaldığıdır (The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2016).

Adı geçen dış politika konsept ve doktrinlerinden hareketle Rusya'nın özellikle Putin'in iktidara gelmesi ve ekonomik genişlemenin sağladığı özgüvenle güvenlik konusuna ağırlık verdiği görülmektedir. Baltık ülkelerinden sonra eski Sovyet coğrafyasından hiçbir ülkenin NATO üyeliğine sıcak bakmayan Moskova için bu sınırlar yaşamsal önem taşımakta ve kırmızı çizgiler olarak addedilmektedir.

Neden Ukrayna?

Bağımsızlığından bu yana Ukrayna, SSCB'nin nükleer silahlarının kontrolü, Kırım Yarımadası'nın durumu, Sovyetler Birliği'nin Karadeniz filosunun payı, doğal gaz fiyatları, Doğu Ukrayna'da yaşayan Rus azınlıklar ve dış politika yönelimi gibi konular nedeniyle zaman zaman Rusya ile karşı karşıya gelmiştir. Bununla birlikte Moskova'nın Kiev'e askeri saldırısının sebeplerini genel olarak tarihi, ekonomik ve jeopolitik (ya da güvenlik) başlıklarında sıralamak mümkündür.

Tarihi bağlamda ele alındığında Ukrayna'nın, Rusya tarafından bağımsız ve egemen bir devlet olarak görülmediği söylenebilir. Rusya'nın tarihi anlatısında ve ulusal kimliğinde özel bir yeri bulunan Ukrayna, Rusya ve Belarus ile "aynı soy ağacının üç dalı" olarak tanımlanmakta; Kiev Rus şehirlerinin, kimliğinin ve kültürünün beşiği olarak tasavvur edilmektedir (Shevel, 2015, s. 9). Dahası bu durum Rus nüfus nezdinde de bir karşılık bulmaktadır. Örneğin, 2005 yılında yapılan bir ankete göre Rusların %78'i Rusya ve Ukrayna'nın birleşmesine sıcak bakmaktadır. Diğer taraftan Nisan 2008'de Putin'in, ABD Başkanı George W. Bush'a "Ukrayna'nın bir devlet bile olmadığını" söylemesi dikkat çekicidir (Shevel, 2015, s. 10). Bu perspektiften hareket eden Rus lider zaman zaman da nüfus faktörünü politik bir araç haline getirmektedir. Bilindiği gibi Ukrayna'nın Rusya dışındaki en büyük etnik Rus nüfusu barındırması Rusya'nın Ukrayna müdahalesi için temel gerekçelerinden biri olmuştur. Özellikle Kırım, Donetsk ve Luhansk gibi bölgelerdeki ağırlıklı Rus nüfus Moskova'nın Kiev'e müdahalesi sırasında araçsallaştırılmıştır. 2005 yılında meclise yaptığı bir konuşmada Putin, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasını "büyük bir jeopolitik felaket" olarak addetmiş ve sınırlar dışında yaşayan yirmi beş milyon Rus olduğunu ve Ukrayna'nın on iki milyon Rus'a ev sahipliği yaptığını vurgulamıştır (Stent, 2022). Yine 18 Mart 2014 tarihinde Devlet Duma'sı milletvekillerine, Federasyon Konseyi üyelerine, Rusya

bölge başkanlarına ve Kremlin'deki sivil toplum temsilcilerine hitap ettiği bir konuşmasında Putin, insanların kalplerinde ve zihinlerinde Kırım'ın her zaman Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olarak kaldığını belirtmiştir (President of Russia, 2014). Yakın tarihli bir makalesinde ise Putin Ruslar, Ukraynalılar ve Belarusluların, Avrupa'nın en büyük devleti olan Eski Rus'un torunları olduğunu ve modern Ukrayna'nın tamamen Sovyet döneminde oluşturulduğunu fakat Rusların ve Ukraynalıların aynı millet olduğunu ifade etmiştir (Putin, 2021).

Rusya'nın Ukrayna müdahalesinin güvenlikle ilişkili olan jeopolitik boyutunda ise Ukrayna'nın olası NATO üyeliği ve Batı ile entegrasyon çabaları gelmektedir. 1997 yılında Ayrıcalıklı Ortaklık anlaşması imzalanmasına, 2002 yılında ise NATO-Rusya Daimî Ortaklık Konseyi'nin kurulmasına rağmen Putin, NATO'nun genişlemesinin Rusya'nın potansiyel bir düşman olarak görülmesi ile ilgili olduğunu savunmaktadır. Nitekim AB ile Rusya arasında tampon bir ülke konumunda olan Ukrayna'nın AB üyesi olması ya da NATO'ya girmesi ihtimali ile Moskova güvenlik endişelerini söylem düzeyinden eyleme geçirmiş, siyasi ve ekonomik baskılarla Kiev'in Rus nüfuz alanından uzaklaşması engellenmeye çalışılmıştır. Örneğin 2013 yılında Moskova, birçok Ukrayna ürününün ithalatını kısıtlayarak Kiev yönetimine ekonomik bir savaş açmıştır. Ukrayna'da zaten zor olan ekonomik durumu ağırlaştıran Moskova ardından AB ile olan ortaklık anlaşmasından vazgeçmesi karşılığında Ukrayna'ya toplam 15 milyar dolarlık düşük faizli kredi ve doğal gazda yüksek indirim tekliflerinden oluşan bir ekonomik ve mali yardım paketi sunmuştur. Bu kapsamda dönemin Cumhurbaşkanı Victor Yanukoviç, Kasım 2013'ün sonunda Litvanya'da gerçekleştirilecek olan Doğu Ortaklığı Zirvesi öncesinde Brüksel ile anlaşmayı reddetmiştir. Alınan bu karar, cumhurbaşkanını protesto etmek için binlerce Ukraynalının sokaklara çıkması ve iktidarın Viktor Andriyoviç Yuşçenko'nun eline geçmesi ile sonuçlanmıştır (FETL, 2016, s. 9). Bunun yanında Ukrayna'nın Karadeniz'deki konumu da Rusya'nın güvenlik endişeleri ile ilişkili bir diğer konudur. Deniz ve hava unsurları bakımından stratejik bir önem atfeden Kırım'ın Karadeniz'in merkezinde olması nedeniyle Moskova Ukrayna'nın NATO üyeliğine karşı çıkmaktadır (Akman, 2014, s. 11). Karadeniz bölgesi jeopolitik ve jeostratejik olarak Orta Asya, Kafkaslar, Karadeniz ve Akdeniz'e açılabilmesi nedeniyle Rusya için büyük önem taşımaktadır (Akman, 2014, s. 1). Bu kapsamda Rusya'nın yakın çevre politikasında Kırım'la birlikte Karadeniz Filosunun çok önemli bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Yine Ukrayna'nın, Karadeniz'in doğusundaki Kerç Boğazı ve Azak Denizi gibi stratejik suyollarını ele geçirmek isteyen Rusya açısından vazgeçilmeyecek bir konumda yerleşmesi de Ukrayna'nın hedef alınmasında etkili nedenlerden biri olarak gösterilebilir (FETL, 2016).

Rusya'nın Ukrayna saldırısının temel sebeplerinden olan ekonomik boyutun önemli bir ayağını enerjinin taşınması konusu oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Rus gazı, AB'nin doğal gaz ithalatının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmakta ve bu ticaretin sağlandığı güzergahın merkezinde Ukrayna bulunmaktadır. Ukrayna'nın Batı ile entegrasyonu bu güzergahın Rus nüfuz alanından çıkmasına neden olacaktır. Bunun yanında yaklaşık 45 milyonluk bir pazarın AB ve NATO'ya karşı kaybedilmesi ihtimali de Rusya'yı endişelendiren bir diğer etmendir. Rusya'nın Ukrayna'nın ihracat (%6,5) ve ithalatında (%11,5) üçüncü sırada yer aldığı düşünüldüğünde bu endişenin gerçeklik payı artmaktadır (Astrov vd., 2022, s. 37).

Anılan gerekçelerle Rusya 2021 yılının sonlarında bir kez daha Ukrayna başta olmak üzere eski Sovyet coğrafyasındaki ülkeleri olası NATO üyeliklerinin gerçekleşmemesi konusunda uyarılmıştır. 17 Aralık 2021 tarihinde Moskova Ukrayna, İsveç ve Finlandiya'nın daimî tarafsızlık taahhüdünde bulunmalarını ve NATO üyeliği talebinde bulunmayacaklarını açıklamalarını istemiştir. Diğer bir deyişle Moskova NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'daki bütün asker ve teçhizatı kaldırarak 1997 yılındaki konumuna çekilmesini istemiştir. Rusya NATO üyesi olmayan komşularının dış politika tercihleri üzerinde veto yetkisine sahip olmayı istemektedir ki bu durum, başta Ukrayna olmak üzere Rusya'ya komşu ülkelerde Rus yanlısı hükümetlerin iktidarda olmasını sağlayacaktır (Stent, 2022).

Ancak söz konusu ülkelerin NATO ile iş birliğine devam etmeleri ve olası üyeliklerin ABD ve Batı tarafından desteklendiğine yönelik haberlerin artması Rusya'nın sınıra yüz doksan bini aşkın asker konuşlandırmasına ve 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna topraklarına girmesine neden olmuştur (Watling, 2022). Batı'nın Ukrayna'yı askeri ve ekonomik olarak desteklemesine ve Rusya'ya çeşitli yaptırımlar uygulamasına karşın devam eden savaşın etkileri -tarafaların sahip oldukları ekonomik ve jeostratejik önemden dolayı- küresel alanda hissedilmektedir.

2. Rusya-Ukrayna Savaşının Küresel Alandaki Etkileri

24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna savaşının nedenlerini açıklayan konuşmasında Putin, Rusya'yı küresel hakimiyet arayan Batı tarafından savaşa zorlanan mağdur olarak sunarken Ukrayna'yı yeni bağımsızlık ilan etmiş olan ayrılıkçı cumhuriyetlerde soykırım yapmaya çalışan bir cani olarak tanımlamış; savaşın amacının Ukrayna'nın Nazizimden ve askerden arındırılması olduğunu söylemiştir (Wasilewski, 2022). 6 ayı aşkın süredir devam eden savaşın küresel boyutta çeşitli sonuçları olmakla birlikte kuşkusuz Ukrayna halkı savaşın olumsuz etkilerine en fazla maruz kalanlardır. Ülkenin, güneyindeki Karadeniz limanları Rus saldırısıyla fiilen durma noktasına geldiğinden, başta tarım ürünleri

ve metaller olmak üzere ihracat yapma oranı yüzde ellinin altına düşmüştür. Mal ihracatı 2021'de, ülkenin GSYİH 'sının üçte birinden fazlasını oluşturduğu düşünüldüğünde Ukrayna ekonomisinin küçüleceği ve ülkedeki yoksulluğun artacağı söylenebilir (Astrov vd., 2022, s. 18). Uluslararası Para Fonu (IMF) da Ukrayna'nın ekonomik üretiminin 2022'de en az %10 küçülebileceğini (savaşın uzaması halinde bu oran %35 olabilecektir) öngörmektedir (Astrov vd., 2022, s. 20). Yine savaşın en ağır sonuçlarından biri de ülkede göçmen ve mülteci bir nüfusun ortaya çıkmasıdır. BM verilerine göre Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden bu yana 6,6 milyon kişi ülke içinde yer değiştirmiş; 6,3 milyon kişi Polonya ve Moldova başta olmak üzere komşu ülkelere göç etmiştir. Bunun yanında yaklaşık 13 milyon insanın savaştan etkilenen bölgelerde mahsur kaldığı veya artan güvenlik riskleri nedeniyle yerlerinden ayrılmadığı belirtilmektedir (UNCHR, 2022).

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısına uluslararası alanda iki yönlü bir tutum geliştirildiğini ifade etmek gerekir. İlk olarak kimi ülkeler bireysel olarak Rusya'nın saldırısını kınamış ve Moskova ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini azaltma yönünde adımlar atmışlardır.³ İkinci olarak AB, BM gibi bölgesel ve uluslararası örgütler Rusya'ya yaptırım uygulama; Ukrayna'ya ise askeri ve ekonomik yardım yapılmasını kararlaştırmışlardır. Örneğin, 28 Şubat 2022'de AB Ukrayna'ya, ölümcül güç sağlamak için tasarlanmış silahlar da dahil olmak üzere 500 milyon euro değerinde askeri teçhizat tedarik edeceğini duyurmuştur. Fon miktarı daha sonra toplam 2 milyar Euro'ya yükseltilmiştir. Böylece AB ilk kez saldırı altındaki bir ülkeye silah ve diğer teçhizatın satın alınmasını ve teslimatını finanse etmiştir. Rusya'nın Ukrayna saldırısını bölgesel ve küresel bir tehdit olarak algılayan AB liderleri 10-11 Mart 2022'de şu kararlar üzerinde de anlaşmışlardır (Clapp,2022, s. 4):

- ◆ AB'nin kendi güvenliği için daha fazla sorumluluk almak;
- ◆ AB'nin özerk hareket etme kapasitesini artırmak;

³ Bunun yanında Rusya kendisine yapılan yaptırımlara karşılık vereceğini ifade ederek ve dış politikada enerjiyi bir araç olarak kullanma yönünde adımlar atmıştır. Bu kapsamda 1 Nisan itibarıyla gaz anlaşması taraflarının, ödemelerini ruble ile yapmasını şart koşan kararname Putin tarafından imzalanmış; ruble ile ödeme yapmayı reddeden Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Polonya ve Bulgaristan'a doğal gaz akışı durdurulmuştur. Dahası Eylül ayı içerisinde Rusya içerisindeki Doğu Ekonomik Forumu Genel Kurul Toplantısı'nda yaptığı konuşmada Rus lider "Gaz, petrol, kömür, kalorifer yakıtı sağlamayacağız. Hiçbir şey sağlamayacağız. Batı donmuş olacak" şeklindeki açıklaması ile Batı'yı sert bir dille karşısına almıştır. Diğer taraftan Putin, işgal altındaki Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Luhansk Halk Cumhuriyeti'ndeki Ukraynalılara Rus pasaportu verilmesine yönelik bir yasayı onaylamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Dünya Rus petrolüne ne kadar bağımlı? Horton J., Palumbo D. & Bowler, T. (2022, 4 Mayıs). The Moscow Times (2022, 25 May). BBC Türkçe (2022, 26 Temmuz). Habertürk (2022, 12 Eylül).

- ◆ AB-NATO iş birliğini güçlendirmek;
- ◆ Savunma harcamalarını önemli ölçüde artırmak;
- ◆ İş birliğine dayalı savunma yatırımları ve ortak tedarik için daha fazla teşvik geliştirmek;
- ◆ Güvenlik ve savunma için stratejik kolaylaştırıcılara ve gelişmekte olan kritik teknolojilere yatırım yapmak;
- ◆ Siber ve hibrit tehditlere karşı dayanıklılığı güçlendirmek ve dezenformasyonla mücadeleyi hızlandırmak;
- ◆ AB'de askeri hareketlilik çabalarını hızlandırmak;
- ◆ Avrupa Barış Desteği (EPF) aracılığıyla ortakları desteklemeye devam etmek.

16 Mart 2022 tarihinde Avrupa Konseyi üyeliğinden ayrılan Rusya'nın kınandığı 30-31 Mayıs tarihli toplantıda ise Avrupa Konseyi şu kararları almıştır (European Council²⁰²²):

- ◆ Uluslararası adalet, savaş suçlarının soruşturulması ile ilgili AB desteğinin taahhüdü;
- ◆ Rusya'ya karşı altıncı yaptırım paketi, boru hattıyla teslim edilen ham petrol için geçici bir istisna dışında, Rusya'dan Üye Devletlere teslim edilen petrol ürünlerinin yanı sıra ham petrolü de kapsayacağı,
- ◆ İnsani ve mali destek sağlanması, özellikle 2022'de 9 milyar Euro'ya varan yeni makro-finansal yardım ve Ukrayna'nın yeniden inşasını desteklemek için donmuş Rus varlıklarını kullanma seçeneklerinin araştırılması;
- ◆ Avrupa Barış İmkânı kapsamında Ukrayna'ya sağlanan askeri desteğin artırılmasına yönelik kararın desteklenmesi;
- ◆ Ukrayna'nın AB'ye yaptığı tüm ihracatlar üzerindeki ithalat vergilerinin bir yıl süreyle askıya alınması;
- ◆ Siyasi destek, özellikle Komisyon'un Ukrayna, Moldova Cumhuriyeti ve Gürcistan tarafından yapılan AB üyeliği başvurusuna ilişkin görüşlerin hazırlanması;
- ◆ Savaşın komşu ülkeler ve Batı Balkanlar üzerindeki etkisine dikkat çekilmiş; Moldova Cumhuriyeti'ne destek verilmesinin gerekliliği belirtilmiştir.

Alınan bu önlemlerin yanında Rusya'ya çeşitli yaptırımlar da getirilmiştir. Böylece Rusya uluslararası alanda en yaptırımlı ülke haline gelmiştir. Rusya'ya karşı yaptırımlar şu başlıkları içermektedir (Astrov vd., 2022, s. 24-25):

- ◆ Medya: Rus devletine ait medya kanallarına ve ajanslarına yasak (RT, Sputnik);
- ◆ Kişiler: Başkan Putin, bazı Rus bakanlar, Alt meclis milletvekilleri, Üst meclis milletvekilleri, oligarklar ve etkili medya figürleri;
- ◆ Finansal: Rusya Merkez Bankası'nın (CBR) Batılı ülkelerde tutulan varlıklarının dondurulması; CBR, Maliye Bakanlığı ve bir dizi kamu iktisadi teşebbüsü ile işlemlerin yasaklanması; yedi Rus bankasının SWIFT ödeme sisteminden çıkarılması; devlet tahvilleri için birincil/ikincil piyasalara erişimin kaldırılması;
- ◆ İhracat yasakları: Silahlar, çift amaçlı mallar, petrol/gaz arama ve çıkarma makineleri, parçaları ve havacılık endüstrisi bileşenleri, lüks mallar ve “ileri teknoloji” olarak adlandırılan seçilmiş mallar büyük ölçüde yarı iletken ürünler, Telekom ve BT güvenlik cihazları, sensörler, lazer ekipmanı ve jet ve deniz motorlarından oluşur;
- ◆ İthalat kısıtlamaları ve yasakları: AB üyesi olmayan ülkelerde metaller, lüks mallar ve enerji ambargosu.

Ülkeler nezdinde bakıldığında da Rusya'ya çeşitli yaptırımlar olduğu görülmektedir. ABD, Birleşik Krallık, Kanada ve Avustralya gibi Rusya'ya nispeten daha az bağımlılıkları bulunan ülkeler Rusya'dan enerji ithalatını yasaklama veya azaltma kararı almışlardır. Bunun yanında AB de 2022 yılı sonuna kadar Rusya'dan yapılan gaz ithalatının yaklaşık üçte ikisini azaltmayı ve 2030'dan önce Avrupa'yı Rus gazına bağımlıktan kurtarmayı hedefleyen yeni bir enerji stratejisi (REPowerEU) belirlemiştir (Hausmann, 2022, s. 1). Bilindiği gibi petrol ve gaz ihracatından elde edilen gelir, Rusya'nın federal bütçesinin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Anılan bu yaptırımlara uyulması halinde ülke gelirlerinde bir düşüş yaşanması kaçınılmazdır. Son olarak Letonya, Litvanya, Estonya, Polonya, Çekya, Slovenya, Danimarka, Belçika ve Hollanda ise Ruslara turist vizesi vermeyi durdurmuştur (Sputnik Türkiye, 2022, 13 Eylül).

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesinin ve anılan önlemler ve yaptırım kararlarının küresel alanda da çeşitli etkileri olmuştur. Bunlar şu başlıklar altında sıralanabilir:

Enerji fiyatlarının artması, gıda sıkıntısı ve ekonomik durgunluk: Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi sonrası Moskova ile ticari ilişkileri bulunan bazı ülkeler bu ilişkileri minimum düzeye indirmeye ya da tekrar gözden geçirmeye başlamışlardır. Örneğin Japonya, en büyük ikinci kömür ve beşinci büyük petrol ve sıvılaştırılmış gaz tedarikçisi olan Rusya'ya karşı alınan yaptırım kararlarına katılmıştır (Evstratov, 2022). Rusya ve Ukrayna dünyanın tahıl ambarı olarak tasvir edilmektedir. İşgal altındaki Ukrayna, dünyanın dördüncü büyük tahıl

ihracatçısıdır. Ayçiçek yağının %42'si, mısırın %16'sı, buğdayın %9'u Ukrayna tarafından üretilmektedir. Ülkede yaklaşık 20 milyon ton tahıl ihraç için hazır bulunurken Ukrayna lideri bu miktarın gelecek yıl 75 milyon tona yükselebileceğini söylemiştir. Ülkenin buğday ihracatının yaklaşık %90'ını oluşturan Karadeniz'deki tüm limanların kapatılması nedeniyle buğday ihracatı durmuştur. Bu durum birçok ülkenin buğday ihracatını azaltan veya yasaklayan ticaret politikası önlemleri uygulamaya koymasının da etkisi ile küresel alanda gıda fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur (Baffes ve Nagle, 2022). Örneğin buğdayın fiyatı, savaşın başladığı Şubat sonundan bu yana %40'tan fazla artmıştır. Nijerya'da makarna ve ekmek fiyatları %50 oranında artarken Suriye'de ekmek fiyatları iki katına çıkmıştır (BBC Türkçe, 2022). Bunun yanında dünyanın en büyük soya fasulyesi üreticisi Brezilya, potasyum gübrelerinin yaklaşık yarısını Ukrayna ve Rusya'dan satın almakta ve ürettiği soya fasulyesinin çoğunu çiftlik hayvanlarını beslemek için kullanan Çin'e satmaktadır. Sonuç olarak, gübre arzındaki bir aksama Çin'de ve tüm dünyada et fiyatlarını etkileme potansiyeli taşımaktadır. Neticede yüksek gıda maliyetleri, tahıl ihraç eden ülkeler başta olmak üzere dünya yoksulluğunu derinleştirmektedir (Ruta, 2022, s. 8). Dahası gıda harcamaları, düşük geliri ülkelerde hane bütçelerinin daha büyük bir yüzdesini oluşturduğundan kimi bölgeler bu fiyat artışlarından daha fazla oranda etkilenmektedir. Afrika'nın buğday ithalatının %50'sinin Rusya ve Ukrayna'dan geldiği düşünüldüğünde özellikle Mısır, Sudan, Tunuz, Cezayir, Tanzanya, Benin, Ruanda, Eritre gibi ülkelerde tahıl azlığına bağlı oldukça yüksek fiyat artışları görülmüştür (Chronas & Hanelt, 2022). Savaşın uzun sürmesi halinde birçok ülkenin açlık sorunu ile karşı karşıya kalması ve bölgeler arası yoksulluk makasının daha da genişlemesi söz konusu olabilecektir. Son olarak savaş, Rusya ile 36 ülke arasında karşılıklı hava sahasının kapanmasına neden olurken bu durum Avrupa ile Doğu Asya arasında daha uzun rotalar ve daha yüksek hava taşımacılığı maliyetleri ile sonuçlanmıştır. Artan belirsizlik ve jeopolitik riskler yatırımcılar açısından güven duygusunu azalttığından orta ve uzun vadede savaşın etkilerinin daha da artması söz konusudur (Ruta, 2022, s. 9-10).

Kutuplaşmanın artması: Son yıllarda Rusya başta olmak üzere birçok ülke tarafından ABD'nin küresel liderliğine karşı çıkılırken çok kutuplu bir uluslararası sistemin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte Moskova'nın Kiev'e saldırısının bu kutuplaşmaya daha sert ve keskin bir nitelik kazandırdığı görülmektedir. Öyle ki mevcut düzende uluslararası hukuk, eşitlik, egemenlik, bağımsızlık, insan hakları gibi temel değerlerden ziyade ülkelerin birbirlerine olan bağımlılık ve bağlılıkları çerçevesinde bir ayrışma yaşanmaktadır. Örneğin, Çin'in Rusya ile olan siyasi, ekonomik ve askeri iş birliği mevcut savaşta Pekin'i

taraf yapmaktadır. Yine BM Genel Kurulu'nun işgali kınayan kararında çekimser kalan Hindistan, Rusya ile ticarete yerel para birimlerinin kullanılması konusunu gündeme taşıyarak en azından ABD'nin karşısında olduğu izlenimi yaratmıştır. Askeri teknolojisini Rusya'dan karşılayan Yeni Delhi'nin zaman zaman BM Güvenlik Konseyi'nde Moskova tarafından desteklendiği bilinmektedir (Evstratov, 2022).

Uluslararası barışın tehdidi ve silahlanmanın artması: Savaşın uluslararası alandaki en önemli sonuçlarından biri bölgesel örgütlerin ve birçok ülkenin askeri harcamalarını artırma kararı almasıdır. Daha önce ifade edildiği gibi AB, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında askeri harcamaları artırma kararı almıştır. Örneğin, AB'nin en önemli ülkelerinden Almanya savaşın başlamasından birkaç gün sonra silahlı kuvvetlerinin güçlendirildiğini ve askeri harcamalarını GSYİH'nin %2'sine çıkardığını duyurmuştur. Buna ek olarak, Alman Federal Savunma Kuvvetlerinin tesislerinin güçlendirilmesi için 100 milyar dolarlık bir ödeme yapılması öngörülmüştür. Ukrayna'ya askeri yardım gönderen ülkelerden biri olan Japonya'da da askeri bütçenin artırılması konusu gündeme gelmiştir (Evstratov, 2022).

AB'nin alternatif enerjiye geçiş sürecinin hızlanması ve ek önlemler alınması: Rusya-Ukrayna savaşı enerji alanında Moskova'ya bağımlı olan ülkelerin yeni önlemler almalarını ve alternatif kaynaklara yönelmelerini gerekli kılmıştır. Rusya'ya yönelik yaptırımlara karşı Moskova'nın enerjiyi bir araç olarak kullandığı AB ülkeleri çeşitli önlemler ve kararları uygulamaya koymuşlardır. Örneğin Almanya Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin başlangıcından bu yana Rus gazına bağımlılığını %55'ten %35'e düşürmüştür (BBC Türkçe, 2022a). Yine Berlin yönetimi sıvılaştırılmış doğal gaz için iki ek depolama tesisinin inşasına başlamıştır. Bireysel önlemlerin yanında AB nezdinde de kimi ortak adımlar atılmıştır. 8 Mart 2022 tarihinde AB Komisyonu Avrupa'yı 2030'da Rus gazına bağımlılıktan çıkarmayı hedefleyen "Avrupa'nın Hesaplı, Güvenli ve Sürdürülebilir Ortak Hareket Planı'nı (REPowerEU: Joint European Action for Affordable, Secure and Sustainable Energy) yayımlamıştır (European Commission, 2022). Hazırlanan plan enerji tasarrufu, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve fosil yakıtların evlerde, endüstride ve enerji üretiminde ikame edilmesi için yenilenebilir enerjinin kullanımının hızlandırılması gibi başlıkları içermektedir.

Bölgesel güç geçişlerinin hızlanması: Son yıllarda Ukrayna'nın NATO'ya üyeliğinin çeşitli zorluklara rağmen gündeme getirilerek bir anlamda Rusya'nın dikkatinin bölgeye yönlendirilmesinin istendiği görülmektedir. Bu süreçte Moskova, dikkatini ve kaynaklarını Doğu Avrupa'ya yönlendirirken Çin'in Orta Asya'daki nüfuzunu daha da artıracakları öngörülebilir. Örneğin, 2021'de Rusya'ya

yapılan 1,70 milyar dolarlık ihracata kıyasla Çin, 1,74 milyar dolarlık mal ihraç ederek Özbekistan'ın en büyük ihracat pazarı olmuştur. Avrupa'ya olan mevcut demiryolu taşımacılığının %90'dan fazlasının Rusya'dan geçtiği düşünüldüğünde savaş ile birlikte Pekin, Rusya'ya alternatif olarak Özbekistan ile ticaret rotasını çeşitlendirmekle ilgilenmektedir (Tanchum, 2022). Yine, İkinci Karabağ Savaşı sonrasında bölgedeki etkinliği artan Türkiye'nin Rusya-Ukrayna savaşı ile birlikte nüfuz alanının genişleyeceği öngörülebilir. Özellikle Rusya'nın bölgede güvenliğinin garantörü olmaktan ziyade büyük bir güvenlik tehdidi olarak algılanması halinde Orta Asya-Türkiye ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda genişlemesi söz konusu olabilecektir (Engvall, 2022).

Psikolojik boyut: Son olarak savaşın psikolojik boyutu üzerinde durmak gerekmektedir. AB açısından bakıldığında sınırlarında gerçekleşen bu saldırı Rus yayılmacılığını yeniden gündeme getirmiştir. Eski Sovyet coğrafyasındaki kimi ülkelerin AB üyeliği ile birlikte Rusya'ya duydukları korkuyu Birlik içerisine getirdiklerini ifade eden Dejevsky, AB'nin taslak anlaşmasındaki güvenlik unsurlarının Rusya'yı NATO ve AB arasında bir ayırım kalmadığı inancına sevk ettiğini belirtmektedir (Dejevsky, 2019). Bu bağlamda Rusya'nın NATO kadar AB'yi de hedef aldığını söylemek mümkündür. Nitekim Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında AB, askeri konulara eğileceği ve NATO ile iş birliğini geliştireceği yönünde kararlar almıştır. Diğer taraftan eski bir Sovyet cumhuriyetinin işgal edilmesi Rusya'nın yakın çevresindeki ülkelerde kendi toprak bütünlüklerinin ve egemenliklerinin de ihlal edilebileceğine dair endişelerin oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle sınırları içerisinde büyük bir Rus nüfusu barındıran ülkeler açısından gelecekte benzer sorunlar yaşanması ihtimali söz konusudur. Örneğin Putin yapmış olduğu bir konuşmada, Sovyetlerin dağılmasından önce Kazakların hiçbir zaman devleti olmadığını ifade etmiştir. 6 yıl aradan sonra benzer sözler Rusya Devlet Dumas'ındaki Eğitim ve Bilim Komitesi başkanı Vyacheslav Nikonov tarafından dile getirilmiştir. Nikonov, Kazakistan'ın daha önce var olmadığını Kazakistan topraklarının, Rusya ve Sovyetler Birliği'nden hediye olduğunu ifade etmiştir. Bir başka Duma üyesi Yevgeniy Fyodorov, Kazakistan'ın topraklarını Sovyetler Birliği'nden kiraladığını söyleyerek Rus milletvekillerini Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından "toprakların geri alınması" ve "1991'de alınan yasadışı kararların" iptali konusunu incelemeye çağırmıştır (Trotsenko, 2021). Söz konusu söylem ve ifadelerin daha önce Ukrayna için kullanıldığı düşünüldüğünde Kazakistan'ın da benzer bir sorunla karşı karşıya kalması mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak savaşın etkileri küresel olmasına karşın Rusya ve Ukrayna'ya siyasi ve ekonomik bağımlılığı yüksek olan ülkelerin bu süreçten daha fazla oranda etkilenecekleri açıktır. Bu bölgelerin başında ise kuşkusuz Rusya'nın

yakın çevre olarak tanımladığı Orta Asya bölgesi gelmektedir. Bunun yanında Ukrayna savaşı iki ülke ilişkilerinin yakın coğrafyada askeri iş birliğine evrildiği Türkiye-Rusya ilişkilerinin geleceği açısından da büyük bir önem taşımaktadır.

3. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler

1993 yılında ilan ettiği “yakın çevre” doktrini ile Rusya, bölgedeki nüfuzunu güçlendirecek politikalara yönelirken bölge ülkeleri Moskova için taşıdıkları önemi yeterince etkin değerlendirememişlerdir. Söz konusu dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin yanında bilimsel, teknolojik ve endüstriyel yetersizlikler bu ülkeler için Rusya’ya olan bağımlılığın temelini oluştursa da tarihsel ve ideolojik etkenler de göz ardı edilmemelidir. Aradan geçen onlarca yılda Kafkasya ve Orta Asya’nın Türk devletleri bağımsızlık yolunda önemli bir yol katetmişlerdir. Bununla birlikte bu ülkeler sahip oldukları enerji potansiyeli ve buldukları coğrafi konum nedeniyle Çin, AB, ABD gibi büyük güçler tarafından çevrenemeye devam etmektedirler. Özellikle son yıllarda Çin eğitimden altyapıya, enerjiden lojistiğe kadar birçok alanda Orta Asya ekonomisindeki payını artırmaktadır. Diğer taraftan son yıllarda bölgesel ve küresel sorunların çözümünde Ankara’nın diplomasi alanındaki başarısı da vurgulanmalıdır. 2019 yılının son günlerinde ortaya çıkan Covid pandemisi sonrası birçok ülkeye sağlık, temizlik ve hijyen malzemesi gönderen Türkiye, savaş ve kriz ortamlarından kaçan göçmenlere yönelik uyguladığı politika ile de büyük bir insani diplomasi örneği sunmaktadır. Türkiye’nin yumuşak ve sert güç unsurlarındaki artan etkisi ve Türk Devletleri arasındaki entegrasyonun daha sağlam adım ve çabalarla desteklenmesi bölgedeki nüfuzunun artmasını sağlamıştır. Bununla birlikte gerek ikili ilişkiler gerekse BDT, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi oluşumlar çerçevesindeki iş birlikleri Rusya’nın Orta Asya’da en önemli aktörlerin başında geldiğini göstermektedir. Moskova bölgedeki değişim ve dönüşüm üzerindeki kontrolünü kaybetmek istemediği gibi tarihsel, coğrafi, siyasi ve ekonomik bağlar sebebi ile Moskova’nın iç ve dış politikasındaki gelişmeler de bölge ülkelerini yakından ilgilendirmektedir. Nitekim son olarak Rusya-Ukrayna Savaşı Türk Devletleri Teşkilatına üye olan tüm ülkeleri özellikle ekonomik olarak olumsuz etkilemiştir.

Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından 2009 yılında Nahcivan’da Türk Devletleri arasındaki kapsamlı bir iş birliğini sağlamak amacı ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi kurulmuştur. 2019 yılında Özbekistan’ın katıldığı Örgüt, 12 Kasım 2021 tarihinde düzenlenen İstanbul Zirvesi’nde Türk Devletleri Teşkilatı’na dönüştürülmüştür. Söz konusu Zirve’de Türkmenistan’ın da gözlemci statüsü kazanması ile tüm bağımsız Türk Devletleri Teşkilata dahil olmuştur. Türk Devletleri arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla Teşkilat çerçevesinde siyaset, ekonomi gümrük ve ulaştırma, kültür,

eğitim ve bilim, turizm, diaspora ve uluslararası iş birliği alanlarında çalışmalar yürütülmektedir (Sipahi ve Özsoy, 2018, s. 410). Türk Devletleri Teşkilatına üye olan ülkelerin tamamı Rusya ile siyasi, ekonomik, kültürel alanlarda yakın ilişkiler içerisindedir. Bunun yanında Türkiye dışındaki ülkelerin uzun yıllar Sovyet hakimiyeti altında kalmış olmaları ve çoğunun sınırları içerisinde önemli oranda Rus nüfus barındırmaları Rusya'yı bölgenin temel aktörlerinden biri haline getirmiştir.

Orta Asya'nın Rus dış politikasındaki önemi nedeniyle Moskova, bölge liderleri ile iletişim kanallarını açık tutmaktadır. Bu kapsamda savaş kararının ardından iki üst düzey Rus yetkili bölgeye giderken Putin Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Rusya ile olan yakın bağlar nedeniyle bölge ülkelerinin olası savaşa karşı zaman zaman Rusya'yı destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Örneğin, Kırgız Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, 22 Şubat'ta yaptığı sosyal medya paylaşımında, Rusya'nın Donbas bölgesine müdahalesini desteklediğini açıklarken Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev de Putin ile telefon görüşmesinde Rusya'nın askeri operasyonunu anlayışla karşıladığını bildirmiştir (Oğuz, 2022). Savaşın başlaması ile Orta Asya Türk Devletleri'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklemekle birlikte Rusya'yı doğrudan karşılarına almaktan çekindikleri görülmektedir. Örneğin, 9 Mart 2022 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmasında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Caparov küçük bir ülke olarak savaşı durdurabilecek etkilerinin bulunmadığını söyleyerek tarafsız kalmak zorunda olduklarını ifade etmiştir (<https://rus.azattyk.-org/a/-31744688.html>; Eschment, 2022). Bunun yanında hem Özbekistan'da hem de Kırgızistan'da Donetsk, Luhansk ve Kırım da dahil olmak üzere Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne destek açıklamalarında bulunan dışişleri bakanlarının görevden alınmaları dikkat çekicidir (Marat & Engvall, 2022). Savaş öncesinde Ukrayna'ya resmi bir ziyaret gerçekleştiren Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodimir Zelenski ülkelerinin egemenliği ve toprak bütünlüğüne vurgu yapan bir açıklamada bulunmuşlardır. Bununla birlikte Azerbaycan'ın savaşın başlamasından iki gün önce Rusya ile 43 maddelik müttefiklik anlaşmasını imzalaması dikkat çekicidir. Rusya Federasyonu ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında müttefiklik karşılıklı faaliyet hakkında Beyanname taraflar arasında siyasi, askeri, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi konularını kapsamaktadır (<https://president.az/az/articles/view/-55498>). Uluslararası alanda tarafların birlikte hareket edeceğine yönelik imzalanan bu Beyanname ile Azerbaycan-Rusya ilişkileri müttefiklik seviyesine yükselmiştir. Nitekim, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesini onaylamamasına karşın Bakü yönetimi, Moskova'ya yönelik yaptırımlara katılmamıştır.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın üyesi olan Türkiye'nin Rusya-Ukrayna savaşına olan yaklaşımı diğer ülkelerden farklılık göstermektedir. İki ülke ile de yakın ilişkileri bulunan Türkiye'nin savaşa yönelik ilk önemli kararı 28 Şubat 2022 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin gereklerini uygulayarak Karadeniz'i savaş gemilerine kapatması olmuştur. Uluslararası alandaki yaptırım kararlarına rağmen Ukrayna ve Rusya ile ilişkilerini devam ettiren Ankara, savaşın ilk günlerinden itibaren oldukça aktif bir diplomasi uygulamaktadır. 10 Mart 2022 tarihinde Antalya'da Türkiye-Rusya-Ukrayna Üçlü Dışişleri Bakanları Toplantısı yapılırken Dış işleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu her iki ülkeye de resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. 29 Mart'ta ise taraflar Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımı ile İstanbul'da bir kez daha görüşmüşlerdir. Her iki ülke ile yakın ekonomik ilişkileri bulunan Türkiye'nin savaşın sonlandırılmasına yönelik adımlarının yanında savaşın etkilerini en aza indirmeye çalıştığı da görülmektedir. Nitekim Ankara'nın süreçteki en önemli başarısının Ukrayna ve Rusya'nın tahıl ürünlerinin Karadeniz üzerinden dünya pazarlarına taşınmasına olanak sağlayan anlaşmaya (Tahıl ve Yiyecek Maddelerinin Ukrayna Limanlarından Emniyetli Sevki Girişimi Belgesi) varılmasını sağlaması olmuştur. Anlaşmaya göre gıda yüklü kargo gemiler, kılavuz gemiler aracılığıyla mayınlı limanlardan Karadeniz'e ulaşacak ve önceden belirlenen rotalardan dünya pazarlarına taşınacaktır. Söz konusu anlaşmanın imzalanmasının ardından buğday fiyatları %5 azalışla şubat ayından bu yana en düşük seviyeye gerilemiştir (BBC Türkçe, 2022).⁴ Bu kapsamda savaş sürecindeki siyasi ve diplomatik çabaları Ankara'nın uluslararası alandaki gücünün bir göstergesi olarak okunmalıdır.

Diğer taraftan Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askerî harekâtına yönelik olarak Türk Devletleri Teşkilatı'ndan resmi bir açıklama yapılmamıştır. Bununla birlikte BM Genel Kurulu'nda Rusya ve Ukrayna savaşına dair yapılan oturumlarda Türkiye dışındaki Türk Devletleri Teşkilatına üye ülkelerin tutumları birbirine benzemektedir. 3 Mart 2022 tarihli toplantıda Türkiye'nin içinde olduğu 141 ülke tarafından, Ukrayna'nın egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü destekleyen ve Rusya'yı kınayan bir karar kabul edilmiştir. Belarus, Kuzey Kore,

⁴ Rusya ve Ukrayna, içerikleri aynı olmasına rağmen iki ayrı belgeyi imzalamışlardır. Temmuz ayı itibari ile yaklaşık 80 adet geminin olduğu belirtilirken bu gemilerin denize açılabilmelerini sağlayacak koridorun oluşturulması ile yaklaşık 25 milyon ton tahılın dünya pazarlarına taşınması mümkün olacaktır. Rusya'nın anlaşmanın sadece Ukrayna tahıl ürünlerini değil kendi gıda ürünleri ve gübresini de içerecek şekilde bir paket haline getirilmesini istediğinden Rusya'ya yaptırım uygulayan ülkelerin ikna edilmesi gerekmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: "Tahıl koridoru anlaşması: Beyaz Saray ve AB, İstanbul'daki anlaşmayı 'memnuniyetle' karşıladı", 22 Temmuz 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62261317>.

Eritre, Rusya ve Suriye karara karşı oy kullanırken Kazakistan ve Kırgızistan'ın içinde olduğu 35 ülke alınan karara çekimser kalmıştır. Türk Devletleri Teşkilatı üyesi olan Azerbaycan, Özbekistan ve gözlemci üye Türkmenistan ise oylamaya katılmamıştır. Yine, Türk Devletleri Teşkilatı'nda gözlemci üye olan Macaristan da oylamada Rusya'yı kınayan ülkelerden biridir.⁵ 24 Mart 2022 tarihinde BM Genel Kurulu'nda “Ukrayna'ya karşı saldırganlığın insani sonuçları” başlığıyla yapılan ikinci oylama da 5'e karşı 140 oyla kabul edilerek Rusya'ya Ukrayna'daki savaşa derhal son vermesi, Ukrayna'da yardıma erişimin engellenmemesi ve sivillerin korunması çağrısında bulunulmuştur. Rusya, Suriye, Kuzey Kore, Eritre ve Belarus alınan karara karşı oy kullanırken içlerinde Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olan 38 ülke çekimser kalmıştır. Azerbaycan ve Türkmenistan oylamaya katılmazken Türkiye alınan kararın lehinde oy kullanmıştır. 7 Nisan 2022 tarihinde BM Genel Kurulu'nda Rusya Federasyonu'nun BM İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin askıya alınmasına yönelik yapılan toplantıda 93 evet, 24 hayır ve 58 çekimser oyla Rusya'nın üyeliği askıya alınmıştır. Türkiye'nin ve Macaristan'ın onayladığı karara, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan karşı çıkarken Azerbaycan ve Türkmenistan bu oylamaya katılmamıştır. Türk Devletleri Teşkilatına üye ülkelerin tutumları incelendiğinde Türkiye ve Macaristan dışındaki ülkelerin Rusya'yı karşılarına almak istememeleri nedeni ile oylamaya katılmadıkları ya da alınan kararlarda çekimser kaldıkları söylenilebilir. Kuşkusuz tarihsel bağlar kadar siyasi-ekonomik ilişkiler ve güvenlik endişeleri bu ülkelerin dış politika kararlarında etkili olmaktadır.

Bölgede Çin'in artan yatırımlarına karşın Rusya birçok ülke için temel ticari ortaaktır. Rusya Azerbaycan'ın Türkiye ve İtalya'dan sonraki en büyük ticaret ortağıdır. 2020 yılında Rusya Kazakistan'ın ihracatında üçüncü ithalatında ise ilk sırada yer almıştır. 2021 yılı verilerine göre Rusya Özbekistan ithalatında %22,40 oranla ilk sırada gelirken ihracatında %12,09'luk payla Çin'in ardından ikinci sıradadır. Son olarak Rusya, Kırgızistan ithalatında ilk sırada (%32,76 ile) yer alırken ihracatında Kazakistan'ın ardından (%22,94 ile) ikinci sıradadır (<https://www.kolayihracat.gov.tr/ulkeler>). Yine, **dünyanın en uzun kara sınırına** sahip olan Kazakistan ile Rusya'nın **enerji**, uzay, atom enerjisi ve tarım alanlarında iş birlikleri mevcuttur. Kazakistan 2021 yılında ham petrolünün (68 milyon varil) %90'ından fazlasını Rusya üzerinden ihraç etmiştir. Diğer bir

⁵ BM Genel Kurulunda Rusya aleyhine oy kullanmasına karşın Macaristan yönetimi Ukrayna'ya yardım için gönderilen silahların topraklarından geçişine izin vermeyeceğine yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Savaşa müdahil olmak istemediklerini, ancak Ukrayna'dan gelen mültecileri kabul edeceklerini ve insani yardım sağlayacaklarını belirten Başbakan Victor Orban'ın, “NATO bizi korur.” diye düşünenler yanılıyor.” açıklaması ise dikkat çekicidir. Ayrıntılı bilgi için bkzn: “Orban: NATO Bizi Korur Diye Düşünenler Yanılıyor”, 4 Mart 2022, <https://www.sozcu.com.tr/>.

anlatımla Avrupa pazarındaki toplam petrol talebinin %10'unu karşılayan Kazakistan için Rusya ile ilişkiler büyük önem taşımaktadır (CABAR, 2022). Dahası Kazakistan'ın Rusya'ya Kırgızistan'ın ise hem Rusya hem Kazakistan'a tahıl ürünlerinin ithalatında bağımlılığı bulunmaktadır. 2021 yılında Kazakistan, tahılın yüzde 77'sini Rusya'dan satın almıştır. Kırgızistan ise yüzde 90 olan buğday ithalatında ağırlıklı olarak Rusya ve Kazakistan'a bağımlıdır (Wani, 2022). Ekonomik bağımlılığın bir diğer boyutunu Rusya'daki Orta Asyalı göçmenler oluşturmaktadır. Resmi verilere göre 2021 yılında Özbekistan'dan 4,5 milyon, Kırgızistan'dan ise yaklaşık 900 bin kişi iş sebebi ile Rusya'ya göç etmiştir. 2020 yılında Kırgızistan'ın GSYİH'sının yaklaşık %28'ini yurt dışından yapılan havaleler oluştururken Orta Asya'nın en kalabalık ülkesi olan Özbekistan'da Ocak 2021-Kasım 2021 arasında GSYİH'nin %11,6'sı (yaklaşık 7,6 milyar dolar) işçi dövizleridir ve bu rakamın büyük bir oranını Rusya'dan gönderilen havaleler oluşturmaktadır (Najibullah, 2022). Rusya'ya olan ekonomik bağları ile birlikte düşünüldüğünde Dünya Bankası ithalatının yüzde 40'ını Rusya'dan yapan Kazakistan ekonomisinin büyüme oranının %1,5'e; Özbek ekonomisinin ise %3,6'ya düşeceğini öngörmektedir (The World Bank, 2022a; The World Bank, 2022c). Dış ticaretinin önemli bir bölümünü Rusya ile yapan ve Rusya'dan gelen işçi dövizlerinin GSYİH'deki payının yüksek olduğu Kırgızistan'ın ise süreçten en olumsuz etkilenen ülke olduğu görülmektedir. Nitekim Dünya Bankası Kırgızistan ekonomisinin 2022 yılı için yüzde 5 küçüleceğini öngörmektedir (The World Bank, 2022b).

Orta Asya devletlerinin Rusya ile olan ilişkilerinde temel alanlardan birini de güvenlik oluşturmaktadır. Örneğin, bölgenin en kalabalık ülkesi olan Özbekistan bulunduğu konum nedeniyle dışarıdan gelebilecek tehlikelere açık ülkelerden biridir. Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi sonrasında Rusya, KGAÖ çerçevesinde Tacik-Afgan sınırına askeri teçhizat göndermiş; Tacikistan ve Özbekistan ile askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Bununla birlikte, Rusya'nın Ukrayna işgali sonrasında bölgedeki askeri iş birliğinin devam edip etmeyeceği belirsizliğini korumaktadır (Wani, 2022). Güvenlikle ilgili endişelerin diğer boyutu Rusya ile doğrudan bağlantılıdır. 2022 yılının ilk günlerinde enerjiye yapılan zamlarla birlikte Kazakistan'da sokak gösterileri meydana gelmiş, olayları kontrol altına almakta zorlanan Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev ülkesinin de üyesi olduğu KGAÖ'den yardım istemiştir. Kazakistan'daki olaylara barış gücü ile müdahale eden KGAÖ kurumsal etkisini test ederken Moskova bölgenin önemli bir aktörü olduğunu bir kez daha teyit etmiştir. Bununla birlikte Kazakistan'ın Rusya için taşıdığı anlam düşünüldüğünde ülkedeki Rus etkisinin daha da artması uzun vadede çeşitli sorunları gündeme getirebilir. Bilindiği gibi çoğunluğu ülkenin kuzeyinde yaşayan Rus nüfus Kazakistan nüfusunun yaklaşık yüzde

yirmisini oluşturmaktadır (Daminov, 2021). Kırım'ın ilhakı göz önüne alındığında Rusya'nın bu ülkedeki nüfusu bir müdahale aracı olarak kullanması ihtimali Kazakistan yönetiminin Moskova ile ilişkilerini belirli bir denge üzerinde yürütmesini gerekli kılmaktadır.

Ukrayna'ya insani yardım sağlayan ülkelerden olan Azerbaycan da Orta Asya ülkeleri gibi doğrudan Rusya'yı karşısına almaktan kaçınmaktadır. İkinci Karabağ Savaşı sırasında Moskova'nın tarafsız kalması ve savaş sonrasında bölgeye bir Rus barış gücü birliğinin yerleştirilmiş olması Bakü yönetiminin Ukrayna savaşında taraf olmasını engelleyen etmenlerdendir. Bunun yanında Hankendi'nin henüz Ermeni işgali altında olmasının da dış politikasında toprak bütünlüğü ilkesini savunan Azerbaycan'ın Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılmasını ve Rusya'yı alenen eleştirmesini engellediğini söylemek mümkündür.

Türkiye'nin BM nezdindeki oylamalarda Rusya aleyhindeki kararlarına rağmen bu ülkeye yaptırım uygulamaması bununla birlikte Ukrayna toprak bütünlüğünü savunan söylem ve çabaları Ankara'nın her iki ülke ile olan yakın ilişkileri ile açıklanabilir. 2021 yılı verilerine göre Ukrayna Türkiye ihracatında 20.; ithalatında ise 12.sıradır (TÜİK; 2021). Ukrayna'nın Türkiye'den İHA satın alan ilk ülke olmasının yanında askeri iş birliğinin yatırımlara dönüştürülmesi de söz konusudur. Nitekim 2021 yılında Kiev, TB2'nin parçalarını üretmek için bir tesis kuracağını duyurmuş ve daha gelişmiş Bayraktar modellerinin motorlarının Ukrayna'da üretilmesi planlanmıştır (Daniel & Lindenstrauss, 2022). Savaşın bir diğer tarafı Moskova ise Türkiye'nin bir numaralı enerji ihracatçısıdır. 2021 yılında Türkiye ihtiyaç duyduğu petrolün %24,20'sini Irak'tan sonra ikinci sırada doğal gazın ise %44,87'sini Rusya'dan ithal etmiştir (EPDK, 2022). Bunun yanında Rus şirketi Rusatom tarafından Mersin'e Türkiye'nin ilk nükleer santrali yapım aşamasındadır. Yine, Türkiye turizm gelirlerinde de Rusya ilk sırada yer almaktadır. Türkiye-Rusya ilişkilerinin bir diğer boyutunu da askeri iş birliği oluşturmaktadır. Ülkenin geleceği konusundaki farklılıklara ve özellikle İdlib başta olmak üzere birçok alanda meydana gelen anlaşmazlıklara rağmen Suriye'de Moskova ve Ankara birlikte hareket etmektedir. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın almasıyla birlikte savunma sanayisini de ilişkilerin geliştiği bir alan olarak belirtmek gerekmektedir.

Türkiye dışındaki Türk Devletleri Teşkilatına üye ülkeler anılan gerekçelerle Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşa aktif bir müdahaleden kaçınmakta, Rusya'ya olan bağımlılıkları ve bölgedeki Rus nüfuzu Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün yüksek tondan savunulmasına engel olmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

1991 yılında Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Orta Asya ve Kafkasya'nın Türk devletleri ile Türkiye arasındaki entegrasyon çabaları sonuç vermeye başlamış TÜRKSOY, Türk Keneşi, TürkPa gibi oluşumlar çerçevesinde çok taraflı ilişkilere kurumsal bir nitelik kazandırılmıştır. Türk devletleri arasındaki iş birliğini daha kapsamlı ve sürdürülebilir kılmayı hedefleyen Türk Keneşi 2021 yılında Teşkilat seviyesine yükselirken, Özbekistan'ın tam üye Türkmenistan'ın ise gözlemci üye statüsü almaları Örgütün güçlenmesini sağlamıştır. Türkiye dışındaki üyelerin uzun yıllar Sovyet hakimiyetinde kalmaları, önemli oranda Rus nüfus barındırmaları, coğrafi olarak Rusya'ya yakın olmaları ve büyük güçlerin rekabet alanında bulunmaları Moskova'nın Örgüte üye ülkelere olan ilgisinin temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında bölge ülkelerinin sahip olduğu enerji kaynakları ve bölgenin önemli bir ulaşım güzergahında konumlanması Orta Asya ve Kafkasya'yı siyasi, ekonomik ve güvenlik başlıklarında Rus dış politikasının merkezine koymaktadır. Diğer taraftan enerji başta olmak üzere artan ekonomik ilişkiler, Azerbaycan ve Suriye gibi üçüncü ülkelerdeki iş birlikleri, NATO'ya rağmen geliştirilen savunma sanayisindeki ilişkiler Türkiye ve Rusya'nın birbirine olan bağımlılığını derinleştirmektedir. Bu kapsamda Türk Devletleri Teşkilatına üye olan tüm ülkeler Rusya'nın iç ve dış politikasındaki gelişmelerden bir şekilde etkilenmektedirler.

Diğer taraftan AB'nin ve NATO'nun 90'lı yıllardaki genişlemesini başlangıçta bir tehdit olarak algılamayan Moskova, Putin'in iktidara gelmesinden sonra eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerin AB ve NATO ile yakınlaşmalarından rahatsızlık duymuştur. Nitekim hazırlanan dış politika belgelerinde NATO'nun genişlemesinin Rusya'nın çevrelenmek istenmesi ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Özellikle Batı ve Rusya arasında bir tampon görevi gören Gürcistan ve Ukrayna'nın olası NATO üyeliklerine "şiddetle" karşı çıkmış; 2008 yılında Gürcistan'a giren Rusya, 2014 yılında Ukrayna'ya bağlı Donetsk ve Luhansk'ta Rus ayrılıkçıları desteklemiş ve Kırım'ı ilhak etmiştir. Bununla birlikte Ukrayna'nın Batı ile bütünleşme ve NATO'ya girme yönünde adımlar atmaya devam etmesi nedeniyle Rus ordusu 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya girmiştir.

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi silahlanmanın artması, Batı'da Rusya'ya yönelik güvenlik endişelerinin çoğalması ve AB sınırlarının tehdiye açık hale gelmesine yol açtığı gibi enerjide Rusya'ya bağımlı olan ülkelerin politikalarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Artan enerji fiyatları ve savaşın taraflarının küresel gıda tedarikinde dünyanın önde gelen ülkeleri olmaları dünya genelinde tahıl ürünlerinin yükselmesi ile sonuçlanmıştır. Savaşın bir diğer önemli sonucunu da ortaya çıkan göçmen nüfus sorunu oluşturmaktadır. BM verilerine göre 6,6 milyon kişi ülke içinde yer değiştirirken 6,3 milyon kişi Polonya

ve Moldova başta olmak üzere komşu ülkelere göç etmiştir. Rusya-Ukrayna savaşının etkileri küresel olmakla birlikte bu etkilerin kimi ülkeler üzerinde daha ağır hissedildiği görülmektedir. Türk Devletleri Teşkilatına üye ülkeler Rusya ile olan bağlantı ve Rusya'ya olan bağımlılıkları nedeni ile savaş sürecinden en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedirler.

Rusya'ya uygulanan kimi yaptırımlar Türkiye için bir avantaj olmasına karşın enerji ve gıda fiyatlarının artması, göçmen sorununun ortaya çıkması, yoksulluğun derinleşmesi, bu ülkelerden gelen turist sayısına bağlı olarak turizm gelirlerinin azalması gibi etmenler Türkiye'yi olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında savaşın uzaması ile yaptırımlara katılmayan Türkiye'nin NATO ve AB ile sorun yaşaması ihtimali de bulunmaktadır. Diğer taraftan Rusya ile daha yakın bağlara sahip olan Türk devletlerinin süreçten daha fazla etkilenmeye devam edeceğini söylemek mümkündür. Rusya'ya uygulanan yaptırımlar nedeniyle Orta Asyalı göçmen işçiler ortaya çıkan işsizlikten en çok etkilenen savunmasız grupların başında gelmektedir. Rublenin ABD doları karşısında değer kaybetmesi işçilerin gelirlerinde önemli bir azalmaya yol açarak ülkelere gönderdikleri döviz miktarının düşmesine neden olmaktadır (Najibullah, 2022). Neticede Kırgızistan gibi işçi dövizlerinin GSYİH'de büyük bir pay sahibi olduğu ülke ekonomileri zarar görecektir. Nitekim yaptırımların olumsuz etkileri görülmeye başlanmıştır. 10 Mart 2022 tarihinde Rusya'nın, Avrasya Ekonomik Birliği'ne (EAEU) tahıl ve beyaz şeker ihracatını yasaklamasının ardından Kazakistan'ın da benzer adımlar atması Kırgızistan ve diğer ülkelerde benzer bir krize yol açmıştır (Wani, 2022). Orta Asya'da gıda ürünleri fiyatları ortalama %15,4; mal ve hizmet fiyatları %12; gıda dışı fiyatlar %10,9; ücretli hizmetler fiyatları ise %8,3 artmıştır (CABAR, 2022).

Diğer taraftan Kazakistan gibi büyük bir Rus nüfus barındıran ülkeler açısından Rusya'nın askeri müdahaleleri önemli bir tehdit niteliği olarak da okunabilir. 2022 yılının ilk günlerinde enerji fiyatlarındaki artışa yönelik başlayan protestoların yönetim aleyhine gösterilere dönüşmesi sonrasında KGAÖ'den yardım istenmesi Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu teyit etmesi bakımından önemli olmuştur. Rusya ile gelişen ilişkilere rağmen Ukrayna müdahalesinden sonra Kazakistan'ın Moskova'ya ne kadar güvenebileceği belirsizdir. Bununla birlikte Rusya'nın bölgede açabileceği olası bir güç boşluğunu Çin başta olmak üzere birçok ülke doldurmak için beklemektedir. Bu süreçte Ankara özellikle Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde bir politika belirleyerek bölgedeki etkisini daha da artırabilir. Rusya-Ukrayna Savaşına toprakları uzun yıllar işgal altında kalan Azerbaycan tarafından bakıldığında Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün savunulması önemlidir. Bununla birlikte Rusya ile imzalanan müttefiklik anlaşması, İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Kafkasya'ya yerleştirilen Rus barış

gücü, Kafkasya'daki yeni iş birliği mekanizmaları ve ekonomik ilişkiler Azerbaycan'ı Rusya'yı karşısına almaktan alı koyan temel gerekçelerdir. Nitekim uluslararası alanda Rusya'ya alınan kınama kararına Türkiye ve Macaristan dışında hiçbir Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülke "evet" oyu vermemiştir. Dahası Türkiye dahil hiçbir ülke de Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılmamıştır. Bu durum kuşkusuz Türk Devletleri Teşkilatına üye olan ülkelerin Rusya'ya olan bağımlılıkları ile ilişkilidir.

Son olarak Rusya-Ukrayna Savaşı Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkeler için yalnızca iki taraf arasındaki bölgesel bir savaş olarak düşünülmemelidir. Rusya'nın aldığı kararlar öncelikle bu ülkeleri etkilediği gibi Rusya'ya uygulanan yaptırımların olumsuz sonuçları da ilk olarak bu ülkelerde hissedilmektedir. Nitekim Rus nüfusun ülke içerisindeki oranının oldukça yüksek olduğu Kazakistan'ın, GSYİH'si Rusya'da çalışan ülke vatandaşlarına bağımlı olan Kırgızistan'ın, sınır komşusu Afganistan olan Özbekistan'ın, işgal altında olan topraklarını İkinci Karabağ Savaşı'nı sonlandıran Rusya'nın da tarafı olduğu üçlü beyanname ile alan Azerbaycan'ın ve enerjide Rusya'ya en bağımlı ülkelerden biri olan Türkiye'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılması savaşın ülkeleri üzerindeki olumsuz etkilerini daha da artırmak anlamına gelecektir. Bu noktada Teşkilata üye devletlerin kararları anlaşılır olmakla birlikte özellikle Orta Asya'da savaş sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak Rusya'nın etkisinin daha da arttığı belirtilmelidir. Bu nedenle bölge ülkelerinin orta ve uzun vadede Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmaya yönelik bir strateji benimsemeleri gerekmektedir. Bu stratejide Türk Devletleri Teşkilatının ortak bir politika belirlemesi ve birbirleri arasındaki entegrasyonu güçlendirmeleri düşünebilir. Bunun yanında bölgedeki Rus etkisinin daha da genişlemesi ABD ve Batı'nın bölgedeki nüfuzunun azalması ile paralellik göstermektedir. Bu kapsamda bölgeye yönelik siyasi ve ekonomik reformların artırılması ve güçlendirilmesi bölgesel politikalarda bu ülkelerin Rusya'yı tek seçenek olarak görmekten de alıkoyacaktır.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- 📖 Akman, H. (2014). Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu. *Turkish Studies*, 9(1), 2014, 1-20.
- 📖 Astrov, V., Ghodsi, M., Grieveson, R., Holzner, M., Landesmann, M., Kochnev, A., Pindyuk, O., Stehrer, R. & Tverdostup M. (2022). *Russia's Invasion of Ukraine: Assessment of the Humanitarian, Economic and*

- Financial Impact in the Short and Medium Term. Policy Notes and Reports 59, <https://link.springer.com-/article/10.1007/s10368-022-00546-5>.
- 📖 Baffes, J. & Nagle P. (2022). Commodity prices surge due to the war in Ukraine. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/commodity-prices-surge-due-war-ukraine>.
- 📖 BBC Türkçe (2022, 22 Temmuz). Ukrayna: Rusya, Avrupa'ya karşı gaz savaşı yürütüyor. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c72xx0n0v0po>.
- 📖 BBC Türkçe (2022b, 22 Temmuz). Tahıl koridoru anlaşması: Beyaz Saray ve AB, İstanbul'daki anlaşmayı 'memnuniyetle' karşıladı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62261317>.
- 📖 BBC Türkçe (2022, 23 Temmuz). Tahılın Ukrayna'dan çıkarılması dünya için neden önemli?. <https://www.bbc.com-/turkce/articles/cndy1jr6n8po>.
- 📖 BBC Türkçe (2022a, 11 Temmuz). Almanya, Rusya'dan doğalgaz tedarikinin tamamen durabileceği konusunda uyardı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62121317>.
- 📖 CABAR (2022, 4 April). The War in Ukraine: What Impact on Central Asia?. <https://cabar.asia/en/war-in-ukraine-what-impact-on-central-asia>.
- 📖 Canpolat, H. (2022). Rusya Kızgın Değil; Odaklanıyor, Ukrayna Krizini Putin Doktrini Üzerinden Anlamak. TASAM, 12 Şubat 2022, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/69041>.
- 📖 Chronas, V. & Hanelt, C. (2022). Europe's Struggles for Influence in Africa in Light of the Kremlin's invasion. <https://globaleurope.eu/globalization/europes-struggles-for-influence-in-africa-in-light-of-the-kremlins-invasion/>.
- 📖 Clapp, S. (2022). Russia's war on Ukraine: Reflections on European security, neutrality and strategic orientation. European Parliament, Briefing, May 2022.
- 📖 Daminov, I. (2021). Kazakhstan's Ethnic Policy 1991-2021: What Needs to Change?, Central Asian Bureau for Analytical Reporting. <https://cabar.asia/en/kazakhstan-s-ethnic-policy-1991-2021-what-needs-to-change>.
- 📖 Dejevsky, M. (2019, 4 Mayıs). Avrupa Birliği'nin doğudaki genişlemesi, Brexit'i nasıl yarattı ve Rusya'yı nasıl düşman haline getirdi?. <https://www.indyturk.com>.
- 📖 Engvall, J. (2022). Russia's War in Ukraine: Implications for Central Asia. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13712-russias-war-in-ukraine-implications-for-central-asia.html>.
- 📖 EPDK (2022). Yıllık Sektör Raporu. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu>

- 📖 Eschment, B. (2022). Responses From Central Asian States to the Russian Invasion of Ukraine. <https://www.e-ir.info/2022/03/31/responses-from-central-asian-states-to-the-russian-invasion-of-ukraine/>.
- 📖 European Commission (2022). "REPowerEU: Joint European Action for More Affordable, Secure and Sustainable Energy. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/-IP_22_1511.
- 📖 European Council (2022). European Council conclusions on Ukraine. <https://www.consilium.europa.eu/>.
- 📖 Evstratov, A. (2022). Implications in the Eurasian space of the Russian military operation in Ukraine. <https://wgi.world/implications-in-the-eurasian-space-of-the-russian-military-operation-in-ukraine/>
- 📖 Güler, M.Ç. & Teke, M. A. (2021). Resmî Belgeler Işığında Rusya'nın Dış Politika Eğilimi, SETA.
- 📖 Habertürk (2022, 12 Eylül). Putin Batı'ya meydan okudu: Avrupa bu kış donmuş olacak. <https://www.haberturk.com/putin-bati-ya-meydan-okudu-avrupa-bu-kis-donmus-olacak-3519872>.
- 📖 Hamzaoğlu, H. (2020). Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı. *Avrasya Uluslararası araştırmalar Dergisi*, 8(24), 281-299.
- 📖 Hausmann, R., A. Łoskot-Strachota, A. Ockenfels, U. Schetter, S. Tagliapietra, G.B. Wolff & G. Zachmann (2022). Cutting Putin's energy rent: 'smart sanctioning' Russian oil and gas'. Working Paper 05/2022, Bruegel.
- 📖 Horton, J. Daniele Palumbo & Bowler, T. (2022, 4 Mayıs). Dünya Rus petrolüne ne kadar bağımlı?. BBC Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60674748>.
- 📖 <https://president.az/az/articles/view/55498>
- 📖 <https://rus.azattyk.org/a/31744688.html>.
- 📖 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm
- 📖 <https://www.sozcu.com.tr/>
- 📖 Johnson's Russia List (2007). 2007 Putin Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. 10 March 2007, <https://russialist.org/transcript-putin-speech-and-the-following-discussion-at-the-munich-conference-on-security-policy/>.
- 📖 Mammadov, H. (2014). Rus Dış Politikasında Stratejik- Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- 📖 Marat, E. & Engvall, J. (2022). Former Soviet States Are Distancing Themselves From Their Old Imperial Master. <https://www.silkroadstudies.org/publications/joint-center->

- publications/item/13447-former-soviet-states-are-distancing-themselves-from-their-old-imperial-master.html.
- 📖 Najibullah, F. (2022, 1 March). Central Asia Takes Economic Hit From Russian War In Ukraine Sooner Than Expected. Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/central-asia-migrants-ruble-impact/31730968.html>.
- 📖 Oğuz, E. (2022, 3 Mart). Ukrayna krizinde Orta Asya iki ateş arasında. <https://www.indyrturk.com>.
- 📖 President of Russia (2014, 18 March). Address by President of the Russian Federation. <http://en.kremlin.ru/events/president/-news/20603>
- 📖 Putin, V. V. (2021, 12 iyula). Об историческом единстве русских и украинцев. <http://-kremlin.ru/-events/president/news/66181>
- 📖 Remi, D. & Lindenstrauss, G (2022). Walking a Fine Line: Turkey's Mediation between Russia and Ukraine, and Relations with the West, INSS Insight. No. 1586, <https://www.inss.org.il/publication/turkey-russia-ukraine/>
- 📖 Ruta, M. (2022). The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment. Washington: World Bank Group.
- 📖 Shevel, O. (2015). Russia and Near Abroad, Great Decisions. https://www.researchgate.net/publication-/274385776_Russia_and_the_Near_Abroad
- 📖 Sipahi, E.B. & Özsoy, B. (2018). Türk Dünyasında Diaspora Faaliyetleri Bağlamında Türk Keneşi ve Türksoy Üzerine Bir Değerlendirme". Uluslararası Avrasya Göç Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı. Türkistan/Kazakistan, 397-419.
- 📖 Sputnik Türkiye (2022, 13 Eylül). AB üyesi 9 ülke, Ruslara vize vermeyi durdurdu. <https://sputniknews.com.tr/20220913/ab-uyesi-9-ulke-ruslara-vize-vermeyi-durdurdu---1061139083.html>.
- 📖 Stent, A. (2022, 27 January). The Putin Doktrine. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com>.
- 📖 Tanchum, M. (2022). New Turkey-Uzbekistan Strategic Partnership Accelerates Turkey's Rise as a Eurasian Agenda-Setter. <http://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/688-new-turkey-uzbekistan-strategic-partnership-accelerates-turkey%E2%80%99s-rise-as-a-eurasian-agenda-setter.html>
- 📖 Tellal, E. (2010). Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(03), 189-236.
- 📖 The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation (2013, 12 February). <https://thailand.mid.ru/en/concept-of-the-foreign-policy-of-russia>.

- 📖 The Foreign Policy Concept of the Russian Federation (2000, 28 June). <https://nuke.fas.org/guide/russia-/doctrine/econcept.htm>.
- 📖 The Foreign Policy Concept of the Russian Federation (2008, 12 January). <http://en.kremlin.ru/supplement/4116>
- 📖 The Foreign Policy Concept of the Russian Federation (2016, 30 November). https://www.rusemb.org.uk-/rp_insight/
- 📖 The Moscow Times (2022, 25 May). Moscow Simplifies Citizenship for Ukrainians in Captured Territories. <https://www.themoscowtimes.com/2022/05/25/russia-simplifies-citizenship-for-ukrainians-in-captured-territories-a77801>.
- 📖 The World Bank (2022a). The World Bank in Kazakhstan. <https://www.worldbank.org/en/country-/kazakhstan/overview>
- 📖 The World Bank (2022b). The World Bank in Kyrgyzstan. <https://www.worldbank.org/en/country-/kyrgyzrepublic>
- 📖 The World Bank (2022c). The World Bank in Uzbekistan. <https://www.worldbank.org/en/country-/uzbekistan/overview#economy>
- 📖 Trotsenko, P. (2021). Controversial 'Russian Gift' Comments Spark Mixed Feelings In Northern Kazakhstan. 5 January 2021, <https://www.rferl.org/a/kazakh-russian-gift-comments/31035059.html>.
- 📖 Tsygankov, A. (2015). Vladimir Putin's last stand: the sources of Russia's Ukraine policy, Post Soviet Affairs. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1060586X.2015.1005903>.
- 📖 TÜİK (2022). Ülkelere Göre Dış Ticaret. <https://data.tuik.gov.tr/>
- 📖 UNCHR (2022). About the Crisis in Ukraine. <https://www.unrefugees.org/>.
- 📖 Wani, A. (2022). The Ukraine war weighs down on the Central Asian Republics. May 13.2022, <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-ukraine-war-weighs-down-on-the-central-asian-republics/>.
- 📖 Wasilewski, P. (2022). The Evolving Political-Military Aims in the WAR in Ukraine after 100 days. Foreign Policy Research Institute.
- 📖 Watling, J. (2022, 4 March). Russia's callousness towards its own soldiers is undermining its combat power. The Guardian, Russia <https://www.theguardian.com/>.
- 📖 ГЁТЦ, Э. (2016). «Это геополитика, дурачок!» Анализ политики России в отношении Украины. Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право, 4(9).